एकाइ १३ · प्यारो प्रकृति

अध्ययन टिपोट

BLE मा कस्तो प्रश्न सोधिन्छ

- **CDC को तालिका एकाइ होइन, सिप जाँच्छ:** शब्दभण्डार ६ · वर्णविन्यास ३ · भाषिक संरचना ७ · पठन बोध ७ · बुँदा टिपोट र सारांश लेखन ४ · निर्देशित रचना ३ · व्यावहारिक लेखन ३ · भाव विस्तार/व्याख्या ३ · पाठगत बोध ९ · निबन्ध लेखन ५
- **शब्दार्थ (२):** मौलिक तीन, आगन्तुक एक
  - आह्लाद
  - चराचर
  - निर्मल
  - जिन्दगी
- **शब्द पहिचान (२):** सिङ्गो शब्द
  - जिज्ञासु
  - तटस्थ
  - सहस्राब्दी
- **शुद्ध शब्द (१):** ब/व, श/ष/स, पञ्चम वर्ण
  - वन्दित
  - आस्वादन
  - सन्तुलन
- **वाक्य सम्पादन (२):** चन्द्रविन्दु, शिरबिन्दु पनि
  - संरक्षण
  - संसार
  - संवाद
- **वाक्य परिवर्तन (३):** करण, अकरण वा प्रेरणार्थक; ‘कोही पनि’ र ‘सबै’, नयाँ कर्ता र ‘लाई’ नबिर्सने
- **पठन बोध, व्याकरणिक (३ मध्ये १):** ७५ शब्दसम्मको अनुच्छेदबाट एक उपसर्ग, एक प्रत्यय; बाह्रै प्रत्यय परीक्षाकै सूचीमा; प्रक्रिया देखाउनु पर्दैन
- **भाव विस्तार वा व्याख्या (३):** ‘खाँचो पर्दछ किन्तु सन्तुलनमा हाम्रो नयाँ दृष्टिको’
- **पाठगत बोध (४):** अंशबाट मूल भाव, विषय; एक दुई वाक्यका चार प्रश्न
- **लामो उत्तर (५):** मानव र प्रकृतिको सम्बन्ध; ‘पानी’ र ‘लगानी’ को तुलना

पाठको सार

- **विधा: प्रकृतिपरक कविता**
  - कवि प्रह्लाद पोखरेल (जन्म वि.सं. २०१४)
  - छ श्लोक, चार चार पङ्क्ति
- **छन्द:** संस्कृतबाट आएको **वर्ण छन्द: शार्दूलविक्रीडित**; गद्य कविता र लोकलय होइन
- **पूर्वपठन:** प्रकृतिले मानिसलाई दुई किसिमले तान्छ: रहस्य खोतल्ने (विज्ञान), भावुक बनाउने (साहित्य)

शार्दूलविक्रीडित	नियम
अक्षर	एक पङ्क्तिमा उन्नाइस
पङ्क्ति	एक श्लोकमा चार
गण	म स ज स त त ग
लघु गुरु	ऽऽऽ ।ऽ ।ऽ। ।।ऽ ऽऽ। ऽऽ। ऽ
विश्राम	बाह्रौँमा अर्ध, उन्नाइसौँमा पूर्ण

- **लघु (।):** छिटो सकिने: क, कि, कु
- **गुरु (ऽ):** तन्किने: का, की, के को
- **गुरु पनि:** पङ्क्तिको अन्तिम अक्षर लयमा लामो
  - संयुक्त अक्षरअघिको
  - शिरबिन्दु वा विसर्ग लागेको
  - हलन्त लागेको
- **गण:** तीन तीन अक्षरको समूह; छ गण + एक गुरु
- **गन्ने:** हलन्त छुट्टै अक्षर होइन: सन्, तु, ल, न; ‘हिमाल’ मा तीन अक्षर

श्लोक	प्रकृति	मान्छेका लागि
१	बिहान हिमाल हाँस्छ, चेतनशील जगत् ब्युँझन्छ	सिर्जनमुखी चेतना, जीवनमुखी साहित्य
२	खुला कला सृष्टिको आधार; प्रकृति पारदर्शी गुरु	‘किन्तु’: सन्तुलनमा नयाँ दृष्टि चाहिन्छ
३	पानी पाए अग्लो बोट	समयमै लगानी गरे उद्यमशीलता फल्छ; लिनेले हाल्न पनि जान्नुपर्छ
४	बादलको पानीले चराचर निर्मल	निर्मल भावले जीवन धानिन्छ; न्यानो निर्मलता, शीतलपना
५	सबै प्राणीले आनन्दको आस्वादन गर्छन्	कर्मठ मान्छेले आह्लादको दोहन गर्छ, वन्दित बन्छ
६	स्वच्छ प्रकृतिको आत्मीयता	आनन्द सदाबहार; जीवन ऊर्जायुक्त, सशक्त, निर्भय

- **दोहन:** दुहुने काम; गाई मारेर होइन, स्याहारेर दुहिन्छ; समाचारमा बढी निकालेर सिध्याउने नराम्रो अर्थ; स्वच्छ प्रकृतिको दोहन हुन दिनु हुँदैन

मूल भाव: आफैँ जोगिँदैन; मानिसले सन्तुलन, लगानी, निर्मल मनले स्याहार गर्नुपर्छ

- प्रकृति जीवनको आधार
- आनन्दको स्रोत
- गुरु

विशेषता	कहाँ
अनुप्रास	दुई दुई पङ्क्तिको अन्त्य: बादल/निर्मल, जीवन/आजीवन
मानवीकरण	हिमाल हाँस्छ, प्रकृति गुरु बनेर सिकाउँछ
दाँजेर भन्ने	पानी र लगानी, बादलको पानी र मन, दुध र आनन्द
भाषा	संस्कृतका शब्द (चराचर, जीवनसुधा), ठेट नेपाली (लटरम्म)
बनोट	पहिले प्रकृति, पछि मान्छेका लागि सिकाइ

लयको अन्तर:

- **वर्ण छन्द** (प्यारो प्रकृति): हरेक अक्षरको लघु गुरु तोकिएको, सबैभन्दा कसिलो

Science Playground, कादुन्जे, भक्तपुर
https://science-playground.com/learn/grade-8-nepali/pyaro-prakriti

- **गीति लय** (मेरो घर): पङ्क्ति उस्तै लामा, अन्त्य मिल्ने (आँगन/मागन), गाउँदै तालमा
- **गद्य लय** (आमाबुबा): पङ्क्ति लामो छोटो, अक्षर नगनिने, बोलेझैँ भावअनुसार

शीर्षक: प्रकृति विषय मात्र होइन, आत्मीय साथी; छओटै श्लोकमा माया → सार्थक

शब्दार्थ

अस्तित्व / चेतनशील: आफू हुनुको अवस्था / चेतना भएको
सिर्जनमुखी / जीवनमुखी: सिर्जनालाई / जीवनलाई प्राथमिकता दिने
सन्तुलन / परिदृश्य: बढी वा घटी नभएको अवस्था / चारैतिर देखिने दृश्य
पारदर्शी / आदर्श: केही नलुकाउने / उत्तमताको नमुना
उद्यमशीलता / लगानी: काममा लागिरहने बानी / उत्पादनका लागि पहिले गरिएको खर्च
लटरम्म / माधुरी: फल वा फूलले भरिएर झुलेको / मिठास
मडारिनु / चराचर: घुम्दै जम्मा हुनु / चल्ने र नचल्ने सबै
आस्वादन / कर्मठ: रस लिने काम / काममा जुटिरहने
आह्लाद / काव्यानन्द: आनन्द, प्रसन्नता / काव्यबाट पाइने आनन्द
जीवनसुधा / वन्दित: जीवनरूपी अमृत / आदर पाएको
आत्मीयता / सदाबहार: आफ्नोपन / सधैँ हराभरा रहने
ऊर्जायुक्त / निर्भय: शक्तिले भरिएको / निडर, सुरक्षित

- **सिङ्गो शब्द:** धेरै शब्दको अर्थ एउटै शब्दले: जान्न चाहने → जिज्ञासु; हजार वर्षको अवधि → सहस्राब्दी
  - तटस्थ: कसैको पक्ष नलिने
  - अलौकिक: यो संसारमा नपाइने, अद्भुत
  - अनुपम: उपमा दिन नसकिने
  - लिपिबद्ध: अक्षरमा लेखिएको
  - प्राङ्गारिक: गोबर, पात जस्ता जीवका अंशबाट बनेको
  - क्षितिज: धर्ती र आकाश जोडिएझैँ देखिने रेखा
- **शब्दकोशबाट:**
  - अकाट्य: खण्डन गर्न नसकिने
  - गृहस्थ: घरबार गरेर बस्ने
  - मृदुभाषी: नरम बोल्ने
  - नास्तिक: ईश्वर नमान्ने
  - नासो: फिर्ता लिने गरी विश्वासमा राखेको वस्तु
  - पर्म: पालैपालो एकअर्काको काम गरिदिने चलन

व्याकरण: करण, प्रेरणार्थक, प्रत्यय

करण: काम भएको; **अकरण:** नभएको

'न' कहाँ	करण	अकरण
अन्त्यमा	बोट बढ्छ	बोट बढ्दैन
बिचमा	खोला सुकेछ	खोला सुकेनछ
सुरुमा	पानी हाल्नुहोस्	पानी नहाल्नुहोस्
छुट्टै शब्द	रुख हो, रुख छ	रुख होइन, रुख छैन

- **अभाव छैन:** अकरण; **अभाव छ:** करण: क्रियाको रूप हेर्ने, अर्थ होइन
- **कोही पनि** अकरणसँग → करणमा **सबै**; **न त... न...** भए अकरण

अप्रेरणार्थक: कर्ता आफैँ गर्छ; **प्रेरणार्थक:** अरूलाई गर्न लगाउँछ

- **नयाँ कर्ता** थप्ने; पहिलेको कर्तामा **लाई**
- **धातु:**
  - आउ थप्ने (रोपाउ)
  - -न लगाउनु (भर्न लगाउ)
  - बदलिने (खुवाउ, पुऱ्याउ)
- **क्रियापद** नयाँ कर्तासँग मिल्छ; काल बदलिँदैन
- **उल्टो:** गराउने हट्छ, 'लाई' लागेको कर्ता बन्छ, धातु मूल रूपमा
- 'आज आइतबार हो।' प्रेरणार्थक बन्दैन: काम नै छैन

प्रत्यय: शब्द वा धातुको **पछाडि** लागेर नयाँ शब्द बनाउने अंश; एक्लै आउँदैन

प्रत्यय	अर्थ	उदाहरण
अक्कड, आहा	त्यस्तो बानी भएको	घुमक्कड, भुलक्कड; हेपाहा, रिसाहा
अत	काम, परिणाम	बचत, खपत
अक	काम गर्ने	लेखक, पाठक
आलु, इलो	त्यो गुण भएको	दयालु, कृपालु; रसिलो, पोसिलो
ईय, इक	सम्बन्धी	स्वर्गीय, आत्मीय; सामाजिक, बौद्धिक
औना	त्यो काममा आउने वस्तु	खेलौना, बिछ्यौना
आवट	काम, अवस्था	रोकावट, बोलावट
एली	त्यहाँको	पोखरेली, पुर्बेली
ता	गुण, भाव	मानवता, स्वतन्त्रता

- **इक:** पहिलो स्वर बदलिन्छ: बुद्धि → बौद्धिक, समाज → सामाजिक
- **सडक:** अन्त्य उस्तै, तर प्रत्यय होइन; बाँकी अंशको अर्थ जोडिन्छ कि हेर्ने

वर्णविन्यास: शिरबिन्दु

- **शिरबिन्दु (ं):** प्रायः य, र, ल, व, श, ष, स, ह अघि; ञ अघि पनि: संज्ञा
- **उदाहरण:**
  - अंशु
  - संयोग
  - संवाद
  - संसार
  - संरक्षण
  - वंश
- **क देखि म अघि पञ्चम वर्ण:**
  - सङ्ग्रह
  - सन्तान
  - सञ्चार
  - सम्बन्ध
- **चन्द्रविन्दु:** स्वरलाई नै नाकबाट बोलाउँछ: गाउँ

रचना

कविता:

- ठुलो विषयबाट सानो दृश्य
- चार पाँच दृश्य, आवाज टिप्ने
- लय छान्ने
- श्लोकमा एउटा दृश्य
- अन्त्यमा भाव, कामना
- ठुलो स्वरले पढेर सच्याउने

विनयशीलता:

- किताब देऊ → किताब एकछिन दिनुहोस् न
- तिमीले गलत भन्यौ → मलाई त अलि फरक लाग्छ
- उखान: फूलको सुवास डाँडावारि, मान्छेको सुवास डाँडापारि

प्रायः हुने गल्ती

✗ 'अभाव छैन' राम्रो कुरा, करण
✓ क्रियाको रूपले अकरण

✗ दोहन सधैँ नराम्रो
✓ यहाँ मिहिनेतले आनन्द लिने; तर सिध्याउन हुँदैन

✗ 'सडक' मा अक प्रत्यय
✓ लेखक लेख्ने मान्छे, सडक सड्ने होइन

✗ य, र, ल, व, श अघि म् लेख्नु
✓ शिरबिन्दु: संसार, संवाद, वंश

Science Playground, कादुन्जे, भक्तपुर
https://science-playground.com/learn/grade-8-nepali/pyaro-prakriti